Lo Molinar i *Bllat colrat*: Dos reculls de literatura popular de l'Aragó catalanòfon

per Hèctor Moret

La recerca sobre el folklore català de l'Aragó abans de la guerra de 1936-1939

Si deixem de banda l'obra del fra franciscà, nascut i mort a Saragossa, Miguel de Salas *Vida de Santa Agathoclia, Virgen, y Martyr, patrona de la Villa de Mequinença en el Reyno de Aragon* publicada el 1697 a Saragossa[1] —que recull la llegenda sobre la vida i el martiri de santa Agatòquia, filla i patrona de Mequinensa—, perquè resulta difícil destriar allò que és fruit de la imaginació de Miguel de Salas d'allò que podria formar part d'una llegenda popular, és en l'obra del fra carmelità Roque Alberto Faci, nascut a la Codonyera —Matarranya—,[2] *Aragón, Reyno de Christo y dote de María Santíssima*, publicada a Saragossa entre 1739 i 1750,[3] on, per primera vegada, pel que sabem,[4] trobem nombrosos materials folklòrics procedents de les terres aragoneses de llengua catalana. Es tracta d'un seguit de breus llegendes de religiositat catalana, descrites en castellà, originades a l'entorn d'alguns santuaris marians del Matarranya i de la Ribagorça.

En època més moderna —més de cent cinquanta anys després de la publicació de l'obra del pare Faci—, fou l'investigador reusenc Cels Gomis[5] qui primer, i més intensament, s'ocupà per donar a conèixer materials folklòrics procedents de l'Aragó catalanòfon —i de la resta de l'Aragó—,[6] materials que aquest folklorista va aplegar gràcies al fet que durant molts anys treballà, com a enginyer, en la construcció de diversos ferrocarrils que havien de travessar l'Aragó. Cels Gomis publicà aquests materials folklòrics, a partir de 1884, en diferents monografies[7] i en publicacions periòdiques d'associacions excursionistes catalanes,[8] materials que, en bona part, recentment s'han publicat aplegats.[9] Igual que Cels Gomis, altres escriptors vinculats a l'excursionisme català s'interessaren, fins a la guerra de 1936-1939, per donar a conèixer les terres aragoneses de parla catalana, en especial les valls dels Pirineus, amb la publicació d'articles en els butlletins i els anuaris de diverses associacions excursionistes catalanes, articles que en ocasions contenen breus comentaris sobre la llengua i el folklore d'aquestes terres.[10]

També en algunes obres lexicogràfiques catalanes publicades al llarg d'aquest segle es troben, amb intensitat molt diversa, mostres del folklore de l'Aragó catalanòfon; així, en els vuit volums del *Diccionari Aguiló*[11] es recullen un parell de cançons procedents de Calaceit. Molt més abundants són els materials del folklore de les terres aragoneses de llengua catalana publicats als deu volums del *Diccionari català/valencià/balear*, publicació iniciada a les acaballes de 1926 per mossèn Antoni M. Alcover i que finalitzarà Francesc de B. Moll el 1962 amb la collaboració de Manuel Sanchis Guarner. En els catorze volums que comprèn l'obra lexicogràfica *Tresor de la llengua, de les tradicions i de la cultura popular de Catalunya*, publicada a Barcelona entre 1935 i 1947, de

1. Hi ha una edició facsímil publicada a Barcelona el 1993 pel Grup d'Investigació Coses del Poble de Mequinensa i Jordi Estruga i Estruga.

2. Artur QUINTANA, *Fra Roc Albert Faci, de la Codonyera, folklorista i estudiós del català al segle XVII*, «Sorolla't», núm. 9 (juliol de 1992), ps. 9-10.

3. Edició facsímil publicada per la Diputación General de Aragón a Saragossa el 1979.

4. Artur QUINTANA, *Els estudis de literatura popular catalana a l'Aragó*, «Full de Treball. Carrutxa», núm. 1 (1991), ps. 33-38; *Ibidem.*, *Dos projectes per recollir la literatura popular catalana a la Franja*, «Revista d'Etnologia de Catalunya», núm. 2 (febrer de 1993), ps. 134-139; Lluís BORAU, Hèctor MORET, Artur QUINTANA i Carles SANCHO, Pròleg, dins *Lo Molinar. Literatura popular catalana del Matarranya i Mequinensa*, I, Calaceit (en premsa); Lluís BORAU, Glòria FRANCINO, Hèctor MORET i Artur QUINTANA, *Pròleg*, dins *Bllat colrat. Literatura popular catalana de la Ribagorça, la Llitera i el Baix Cinca*, I, Calaceit (en premsa). Aquests treballs són en la base del que ara es publica.

5. Ramon N. COMAS, *En Cels Gomis i Mestres*, «Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya», XXV (1915), ps. 216-220 i 237-246; R. SERRA Y PAGÈS, *L'obra folklòrica d'En Cels Gomis*, «BCEC», XXXVI (1926), ps. 269-270; Llorenç PRATS, dins *La bruixa catalana* (Barcelona 1987), ps. 5-31.

6. En les obres de Cels Gomis trobem abundants materials folklòrics procedents de Benasc, Campo, Casp, Montsó, Olva, Samper de Calanda, Santa Liestra, Saragossa, etc.

7. *La lluna segons lo pobre* (Barcelona 1884) (3a. edició, notablement augmentada, Barcelona 1912); *Lo llamp y'ls temporals* (Barcelona 1884); *Meteorología y agricultura popular ab gran nombre de confrontacions* (Barcelona 1888); *Botánica popular ab gran nombre de confrontacions* (Barcelona 1891) (2a. edició ampliada i modificada: *Dites i tradicions populars referents a les plantes*, Barcelona 1983); *Zoología popular catalana* (Barcelona 1910); i *La bruixa catalana* (Barcelona 1987).

8. *La vall de Venasch*, dins «Anuari de la Associació Catalana d'Excursions», II (1882), ps. 99-120; *De la Vall de Venasch á Graus, notas de viatje*, «Butlletí de la Associació d'Excursions Catalana», XI (1889), ps. 89-129; *Tradicions fabaroles*, «Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya», II —núm. 5— (1892), ps. 59-63; *Follies particulars de Fraga, Mequinenza y Tortosa*, «BCEC», VII (1897), ps. 112-115; *Literatura Oral Catalana*, «BCEC», XI (1901), ps. 12-13, 35-37, 134-137, 163-174 i 185-196.

9. Salvador PALOMAR, *Cels Gomis i Mestre (1841-1915): materials folklòrics aplegats a la Franja*, «Sorolla't», núm. 8 (abril de 1991), ps. 19-26.

10. Artur BOFILL, *Excursió als Pyrineus centrals. Anada per Aragó, regrés per lo Noguera Ribagorzana*, dins «Anuari de la Associació d'Excursions Catalana», II (1882), ps. 3-98 (25-27); Maurici GOURDON, *Dotze dias en Aragó*, «Butlletí de la Associació d'Excursions Catalana», 12 (1890), ps. 93-127; Joseph CONDÓ SAMBEAT, *Gabassa*, «Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya», VI (1896), ps. 193-203.

11. Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster revisats i publicats sota la cura de Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu (Barcelona 1915-1934).

mossèn Antoni Griera, també es recullen nombrosos textos de literatura catalana procedents de l'Aragó catalanòfon —i fins i tot de Fonts, a l'àrea aragonòfona de l'Aragó.[12]

Una de les persones que més activament collaboraren amb mossèn Alcover i Francesc de B. Moll fou l'advocat i erudit calaceità Santiago Vidiella,[13] el qual els transmeté diversos materials folklòrics que s'aprofitaren en bona part en l'elaboració del *DCVB*. Santiago Vidiella també collaborà, facilitant aqueixos mateixos materials folklòrics procedents de Calaceit, en l'obra de mossèn Griera. Els materials aplegats per Santiago Vidiella s'han publicat, de manera fragmentada per una banda i ampliats per una altra i sempre pòstumament, en diverses ocasions.[14] Un altre erudit matarranyenc que en les primeres dècades d'aquest segle s'interessà per la literatura popular fou el pena-rogí Maties Pallarés, el qual publicà diversos articles sobre etnografia i folklore del Matarranya en revistes amb seu a Barcelona —articles que recentment s'han publicat aplegats—[15] i recollí algun material, publicat pòstumament.[16] El 1920, l'investigador aragonès Marcelino Gambón publicà a la revista «El Ribagorzano» el romanç de la Porquerola, recollit a Graus i reeditat recentment.[17] El també aragonès Miguel Arnaudas publicà algunes cançons en català procedents del Matarranya a l'obra *Colección de cantos populares de la provincia de Teruel*, editada a Saragossa el 1927 i que recentment s'ha reeditat.[18] Mossèn Arnaudas collaborà a l'«Arxiu de Tradicions Populars», publicació periòdica editada per Valeri Serra i Boldú a Barcelona entre 1928 i 1935, però sense aportar cap text nou.[19] En aquesta mateixa publicació periòdica publicaren breus collaboracions sobre la cultura popular a l'Aragó l'escriptor i polític tamarità Isidre Comas Macarulla[20] i l'erudit ribagorçà Pere Pach i Vistuer,[21] el qual, a més, publicà, abans de la guerra de 1936-1939, diversos articles on es recullen materials llegendaris, pocs, de la Ribagorça —articles que recentment s'han publicat aplegats—[22] i escrigué un interessant assaig sobre la tradició ribagorçana de sant Medard que, malauradament, ha restat inèdit.[23]

Ramon Violant i Simorra publicà una breu llegenda procedent de Sopeira[24] i en la seua obra completa es poden espigolar breus materials folklòrics procedents de la Ribagorça administrativament aragonesa. Mossèn Baldiri Bolló publicà, entre 1933-1935, al diari «Renovació» de Tremp breus articles sobre llegendes i facècies de la Ribagorça[25] i mossèn Pere Tejedor i Tello en *Apuntes para la historia de Beceite*, editats a Barcelona el 1935,[26] descriu de manera detallada les festes que per sant Antoni de gener se celebren a Beseit, i al Matarranya en general, i hi inclou diversos textos, en català i castellà, de les senzilles representacions teatrals pròpies de la festa del dia de Sant Antoni. Tant els collaboradors de l'Archivo Menéndez Pidal del *Romancero* de Madrid com els de l'*Obra del Cançoner Popular de Catalunya* sembla que van recollir, en la dècada dels anys trenta, materials folklòrics de l'Aragó catalanòfon, materials que, avui per avui, són de molt difícil consulta.[27]

La recerca folklòrica durant el franquisme

Després de l'enorme sotrac que significà la guerra civil, a poc a poc es reprengué la recerca i la publicació de materials folklòrics de l'Aragó catalanòfon. Així, a més de la represa de la publicació d'obres miscellànies que havien començat a publicar-se abans de la guerra (*DCVB* i *El tresor*... de

12. Els materials presentats explícitament com a procedents de l'Aragó catalanòfon contenguts al *Diccionari Aguiló*, al *Diccionari català/valencià/balear*, al *Tresor de la llengua, de les tradicions i de la cultura popular de Catalunya* i als reculls paremiològics *Calendari de refranys* i *Els vents segons la cultura popular* de Manuel Sanchis Guarner s'han de publicar aplegats, si tot va com ha d'anar, a Hèctor MORET, *La cultura popular (literatura i costumari) de l'Aragó catalanòfon contenguda en diverses obres lexicogràfiques i folklòriques*, «Sorolla't» (en premsa).

13. Ricard SOLANA, *La visita de Mossèn Alcover a Calaceit*, «Sorrola't», núm. 9 (juliol de 1992), ps. 11-15.

14. E.J. VALLESPÍ, *Notas inéditas de Santiago Vidiella Jasá (1860-1929) sobre folklore local de Calaceite (Teruel)*, «Caesaraugusta», núm. 11-12 (Saragossa, 1958), ps. 179-189; Miquel BLANC, *Refranyer del Matarranya* (Barcelona, El Llamp, 1983); i Santiago VIDIELLA JASSÀ, *Pa de Casa. Converses sobre coses passades i presents de la vila de Calaceit* (Saragossa, Departamento de Cultura y Educación de la Diputación General de Aragón, 1984). En l'últim cas encara que els escrits foren redactats el 1916 no es publicaren fins fa deu anys.

15. Maties PALLARÈS, *Articles matarranyencs i altres escrits*, a cura d'Hèctor Moret (Calaceit 1993).

16. E.J. VALLESPÍ, *Romance catalán recogido en Peñarroya de Tastavins*, «Caesaraugusta», núms. 7-8 (1957), ps. 137-139.

17. Eduardo VICENTE DE VERA, *Testos en grausino (1904-1985)* (Saragossa 1986), ps. 85-86.

18. Edició facsímil (Terol, Instituto de Estudios Turolenses, 1992).

19. Miguel ARNAUDAS LARRODE, *Albadas*, «Arxiu de Tradicions Populars» (1928), ps. 164-168.

20. ALMOGÀVAR, *De folklore aragonés*, «Arxiu de Tradicions Populars», núm. 3, ps. 185-186.

21. Fascicle VII (1935), p. 11.

22. Pere PACH I VISTUER, *Articles ribagorçans i altres escrits*, a cura d'Hèctor Moret (Osca 1991).

23. *De nuestra cosecha: Leyendas dedicadas a San Medardo de Benabarre y leyendas biográficas de San Medardo* (Barcelona, *circa* 1920) (mecanoscrit inèdit conservat a l'arxiu de la família Pach, de Barcelona).

24. *Tradicions del Ribagorça*, «Club Muntanyenc Barcelonès», núm. 16 (juliol-agost de 1933), ps. 80-83; *Ibidem.*, núm. 17 (setembre-octubre de 1933), p. 115.

25. Núms. 27, ps. 3-4; 31, ps. 2-3; 42, ps. 2-3; 48, p. 2; 50, ps. 2-3; 53, ps. 2-3; 56, ps. 2-3; 91, ps. 2-3.

26. Edició facsímil: Roquetes, Ayuntamiento de Beceite, 1985.

27. Artur QUINTANA, *Dos projectes...*, p. 134.

mossèn Griera), el 1942 Ricardo del Arco Garay publica a Madrid *Notas de folklore altoaragonés* amb inclusió de diferents textos folklòrics de la Ribagorça, especialment pastorades, alguna de les quals s'ha reeditat recentment.[28]

El 1948, Josep Sistac i Zanuy fa imprimir a Barcelona, en una edició tipogràficament acuradíssima, el seu assaig *Vida, culto y folklore de los Santos Abdón y Senén*, amb molt costumari sobre les festes que en honor d'aquests dos sants se celebren a Camporrells.

El filòleg Manuel Sanchis Guarner collaborà estretament amb Francesc de B. Moll en la redacció final del *DCVB*, activitat, entre altres, que li va permetre conèixer directament, o bé a través de variada bibliografia, literatura popular de l'Aragó catalanòfon, coneixements que aprofità aquest filòleg valencià en la redacció de dos breus reculls paremiològics: *Calendari de refranys*[29] i *Els vents segons la cultura popular*.[30]

El folklorista Aureli Capmany, en l'obra *La dansa a Catalunya*, publicada a Barcelona el 1953, descriu el ball de totxets —seguint l'obra de Josep Sistac— propi de Camporrells.

Al llarg dels anys cinquanta, Joan Amades va enllestir i publicar les seues dues obres més significatives —*Costumari Català. El curs de l'any*, en cinc volums,[31] i *Folklore de Catalunya*, en tres volums,[32] suma de totes, o gairebé totes, les obres anteriors—, on refon bona part dels seus anteriors treballs folklòrics amb els treballs d'altres investigadors, tot incloent-hi molts textos folklòrics procedents de l'Aragó catalanòfon, però, malauradament, no sempre amb prou rigor i massa sovint sense indicar-ne aquesta procedència.

A partir de la segona meitat dels anys cinquanta, Joan Coromines va recórrer tot l'Aragó catalanòfon a la recerca de materials sobre la llengua d'aquest territori; entre aquests materials en recull molts altres de folklòrics, sobretot de caràcter llegendari i costumista, materials que només en una petita quantitat presenta, encara que de molt difícil localització, en els nous volums del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* publicats a Barcelona entre 1980 i 1991.

28. Francisco SALAMERO REYMUNDO, *Pastorada de Torres del Obispo* (Torres del Obispo 1987).

29. «Biblioteca Folklòrica Barcino», núm. 1 (Barcelona 1951).

30. «Biblioteca Folklòrica Barcino», núm. 4 (Barcelona 1952).

31. Barcelona, Salvat Editores, 1950-1956. Nova edició —facsímil—: Barcelona, Salvat Editores/Edicions 62, 1982-1983.

32. «Biblioteca Perenne», núm. 13 (*Rondallística*), núm. 15 (*Cançoner*), núm. 24 (*Costums i creences*) (Barcelona, Selecta, 1950-1969).

La recerca folklòrica a partir de 1975

Ja des de 1968, Artur Quintana recull nombrosos materials folklòrics de l'Aragó catalanòfon,[33] materials que anirà publicant al llarg dels últims vint anys, primer per mitjà de la seua tesi doctoral sobre el parlar de la Codonyera,[34] i a partir de principis dels anys vuitanta en monografies centrades en aquest aspecte de la cultura popular,[35] materials i estudis que amb el pas dels anys no han fet més que augmentar.[36]

Així arribem als primers anys dels vuitanta en què, des de les mateixes terres aragoneses de llengua catalana, es donaran a conèixer textos de la literatura popular, primer gràcies a l'esforç del Grup de Treball de la Vall del Tormo[37] i molt poc després gràcies al Grup Cultural de Cretes, el qual publicarà a la revista «Rolde», de Saragossa, contes populars i refranys vigents al Matarranya.[38]

En els últims quinze anys els investigadors del folklore de les terres aragoneses de llengua catalana que han donat a conèixer materials i estudis del folklore d'aquestes terres no han fet sinó augmentar:[39] Miquel Blanc,[40] Josep Galan,[41] Carles Sancho,[42] Mercè Gimeno,[43] Pasqual Vidal,[44] Teresa

33. Artur QUINTANA, *Dos projectes...*, p. 134.

34. Artur QUINTANA, *El parlar de la Codonyera. Resultats d'unes enquestes*, «Estudis Romànics», núm. 17 (1976-1980), ps. 1-253 (193-199).

35. *Materials per al coneixement de la literatura popular catalana a l'Aragó*, «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», núm. 3 (1981), ps. 243-265.

36. *La nostra llengua. Gramàtica de llengua catalana* (Saragossa 1984); *La literatura popular*, «Batecs», 3 (1988), p. 2; *El català a l'Aragó* (Barcelona, Curial Edicions Catalanes, 1989); *Encara més Capcirs: els parlars orientals del Sarró*, «ELLC», núm. 27 (1993), ps. 271-308.

37. Artur QUINTANA, *Dos projectes...*, ps. 134-135.

38. *Refrans i dites de Querets i la Ilercavonia*, «Rolde», núm. 12, (1981), p. 15; *Periquet i Periqueta*, «Rolde», núm. 17 (octubre-desembre de 1982), p. 9; *Lo qüento de Miquel*, «Rolde» núm. 20 (juliol-setembre de 1983), ps. 11-13; i *Lo qüento de les ovelles*, «Rolde», núm. 23 (gener-març de 1984), p. 14.

39. Només esmento les investigacions publicades en volum o en articles d'extensió considerable.

40. *Refranyer del Matarranya* (Barcelona, El Llamp, 1983).

41. *Refranyer fragatí* (Fraga, Ayuntamiento de Fraga, 1987); El tronc de Nadal, «Batecs», núm. 3 (1988), p. 6; *Les cançons de la nostra gent* (Saragossa, Gobierno de Aragón, 1993).

42. *Contribució a l'estudi de la literatura oral popular catalana*, «La Gaceta del Matarranya», núm. 2 (novembre de 1984), ps. 5-11; *Jocs populars de xiquets, en català, al Matarranya*, «Sorolla't», núm. 4 (agost de 1987), ps. 4-11; *Cançons i versets de menuts al Matarranya*, «Sorolla't», núm. 6 (març de 1989), ps. 4-8; *Sobre el nostre cançoner popular*, «Sorolla't», núm. 9 (juliol de 1992), ps. 29-30; *Contribució a l'estudi de la literatura oral popular catalana del Matarranya*, «Boletín del Centro de Estudios Bajoaragoneses», núm. 6 (1992), ps. 39-48.

43. *Lo tronc de Nadal*, «Sorolla't», núms. 2-3 (novembre de 1986-gener de 1987), ps. 41-42.

44. *Costums de primavera a la comarca del Matarranya*, «Sorolla't», núm. 8 (abril de 1991), ps. 17-18; *El folklore de la comarca del Matarranya*, «Rolde. Revista de Cultura Aragonesa», núms. 61-62 (juliol-octubre de 1992), ps. 38-43.

Claramunt,[45] Agustí Faro Forteza,[46] Pilar Moreno Rodríguez,[47] Ernest Costa,[48] Josep Manuel Pons i Brualla,[49] Ángel López García,[50] José Bada,[51] Rafael Ferrer Brugués[52] Salvador Palomar i Montsant Fonts,[53] etc.

Per completar el panorama sobre la recerca folklòrica a les terres aragoneses de llengua catalana convé consultar, a més d'alguna obra miscel·lània que inclou diferents materials procedents d'aquestes terres,[54] diverses revistes locals —«Lo Portal» de Nonasp, «Queixa» de Benavarri (1979-1984), «L'Algorí» de Favara de Matarranya, «Plana Rasa» de Mont-roig de Tastavins— o comarcals —«Batecs» i «La Voz del Bajo Cinca» amb seu a Fraga, «La Comarca» amb seu a Alcanyís, «Sorolla't» amb seu a Calaceit, «La Voz de la Litera» i «Desperta Ferro!» amb seu a Tamarit de Llitera i «La Gaceta del Matarraña» amb seu a Vall-de-roures. Per completar encara més el panorama de la recerca folklòrica a l'Aragó catalanòfon s'han de tenir en compte diverses miscel·lànies on s'inclouen breus mostres de la literatura popular de les localitats o comarques estudiades: La Llitera,[55] Calassanç,[56] Faió,[57] Favara,[58] Nonasp,[59] Cretes,[60] etc.

Un comentari a part mereixen diversos narradors, dramaturgs i poetes, en molts casos nascuts en poblacions aragoneses de llengua catalana, que, a més de recollir en les seues obres proverbis, fraseologia i altres textos breus de la literatura popular propis d'aquestes poblacions, recreen literàriament mites i llegendes de tradició popular. Així, cal parlar, en les últimes dècades, sobretot de les obres dels escriptors Desideri Lombarte,[61] Josep A. Chauvell,[62] Jesús Moncada,[63] Pep Coll,[64] Lluís Rajadell,[65] Joaquín de Carpí,[66] Francisco Javier Aguirre,[67] etc.

Lo Molinar i *Bllat colrat*

L'abril de 1984, el llavors conseller de Cultura i Educació de la Diputació General d'Aragó José Bada convocà a Fraga un seminari sobre la literatura popular en aragonès i català. D'aquest seminari sortí la iniciativa de realitzar dues campanyes de recollida de materials folklòrics —l'una centrada en el territori aragonès de llengua catalana i l'altra en el territori de llengua aragonesa. Ja durant l'estiu de 1984 s'inicià la recollida de materials folklòrics a l'Aragó catalanòfon a través del mètode d'enquesta directa, materials que en bona part restaren, de moment, inèdits. Amb tot, aquests materials, amb el temps es van anar incorporant a diversos reculls d'àmbit local[68] i en dos reculls d'àmbit supracomarcal: *Lo Molinar. Literatura popular catalana del Matarranya i Mequinensa* i *Bllat colrat. Literatura popular catalana de la Ribagorça, la Llitera i el Baix Cinca.*

La tardor de 1988, Lluís Borau, Desideri Lombarte, Artur Quintana, Carles Sancho i jo mateix publicàrem en la premsa de l'Aragó catalanòfon una crida a la col·laboració de les persones interessades per la conservació i la difusió de la literatura popular catalana del Matarranya i Mequinensa amb el propòsit de redactar un ampli recull, com més ampli millor, d'aquesta lite-

45. *Contalles. Així parlem a les comarques de la Franja* (Saragossa 1985).
46. *Tradició oral a Santistebe (La Llitera)* (Osca 1990).
47. *La Navidad en el Altoaragón*, «Argensola», núm. 90 (1980), ps. 407-424.
48. *Viatges amb els pastors transhumans* (Barcelona 1987).
49. *Gentilicis, motades, refranys, follies i modismes de la Franja*, «L'Estrop», núms. 5-6 (hivern-primavera de 1982), ps. 75-90; *Alguns noms propis de persona dins del refranyer de la Franja*, «Desperta Ferro!», núm. 7 (Tamarit de Llitera, hivern de 1990), p. 32.
50. *Observaciones sobre las «pastoradas» ribagorzanas*, «Archivo de Filología Aragonesa», núm. 34-35 (1984), ps. 151-164.
51. *Religiosidad popular* dins *V Jornadas sobre el Estado Actual de los Estudios sobre Aragón* (Saragossa 1984), ps. 575-596.
52. *Literatura oral de la Fresneda* (Calaceit 1992).
53. *La festa de Sant Antoni al Matarranya* (Calaceit 1993).
54. Juan José de MUR BERNARD, *Cancionero popular de la provincia de Huesca* (1986); *Calendari de festes de Catalunya, Andorra i la Franja* (Barcelona 1989).
55. José A. ADELL, i Melchor J. MONTORI, *La Litera, nuestra tierra* (Balaguer 1985); *Ibidem., La Litera, villas y lugares* (Balaguer 1988).
56. Antonio ALÓS PASCÁU, *Calasanz* (Barcelona 1981).
57. Francisco Carlos SOLÉ LLOP, *Fayón. Imágenes y palabras* (Caspe, Grupo Cultural Caspolino, 1984).
58. VÍCTOR CERVERA, *Fabara. Memorias incompletas* (Sòria, Grupo Cultural Caspolino, 1986).
59. Gabriel ALBIAC SEBASTIÁN, *Nonaspe. «La vileta regalada»* (Casp, Grupo Cultural Caspolino, 1991).
60. Encarna i Renato SIMÓNI, *Cretas. La colectivización de un pueblo aragonés durante la guerra civil española, 1936-1937* (Alcanyís, Centro de Estudios Bajoaragoneses, 1984).
61. Es tracta dels volums de poesia *Romanços de racó de foc i poemes de vida i mort* (Saragossa 1987); *A l'ombra de les roques del Masmut* (Calaceit 1991); i *Sentències comentades/Voldria ser...* (Calaceit 1993); de les obres teatrals *El fantasma del molí. Comèdia tràgica d'un acte*, «Andalán», núm. 434 (primer quinzena de setembre de 1985), ps. I-VII —que ha estat reeditada a l'antologia d'Artur QUINTANA, *El català a l'Aragó* (Barcelona 1989), ps. 128-147—; *Pena-roja i Vallibona, pobles germans* (Saragossa 1987); *Lo quic, quiri quic!*, «Sorolla't», núm. 7 (abril de 1990), ps. 33-34; *Representació commemorativa d'una de les visites dels comanadors de Calatrava a la vila de Pena-roja (s. XVI), La bruixa i el frare* i *Canis lupus infelix (Lo pobre llop)* —incloses dins de Desideri LOMBARTE, *Teatre inèdit* (Calaceit 1992)—; i de la narració *Memòries d'una desmemoriada mula vella* (en premsa).
62. Les novelles *L'home de França* (Saragossa 1986), i *Guardeu-vos de la nit del cel encès* (València 1991); i del recull de contes de tradició popular *Bo per a contar* (Barcelona 1988).
63. Es tracta dels reculls de contes *Històries de la mà esquerra i altres narracions* (Barcelona 1981), i *El cafè de la Granota* (Barcelona 1985); i de les novelles *Camí de sirga* (Barcelona 1988), i *La galeria de les estàtues* (Barcelona 1992).
64. *Muntanyes Maleïdes* (Barcelona 1993).
65. *Tret de la memòria* (Calaceit 1992).
66. *El dialecto de Tamarite de la Litera* (Osca 1981).
67. *Los duentes del Matarraña* (Saragossa 1991).
68. Vegeu les notes 41 i 45.

ratura.[69] Si, d'una banda, la intenció d'aquesta nova campanya —hereva en part de la campanya iniciada a partir del seminari de Fraga de 1984— de recollida i classificació de la literatura popular catalana del Matarranya fou la recollida directa *in situ* de materials folklòrics, així com la participació activa d'aquelles persones que, per la circumstància que fos, ja tinguessen recollits materials o que podien facilitar contactes amb persones que per edat i bona memòria eren bons coneixedors d'aquesta literatura; de l'altra, també es volia que les poblacions del Matarranya, i de pas la resta de les terres aragoneses de llengua catalana, sentissen aquest projecte com a propi, i d'alguna manera revitalitzar l'interès per aquest, i altres, aspectes de la cultura tradicional i popular, aspectes que ja des de fa massa anys han estat força desassistits. D'aquesta manera, en el recull de literatura popular del Matarranya han collaborat, des de 1988 fins ara mateix, gairebé una quarantena de persones i se n'han entrevistat expressament per a aquest recull més de quatre-centes. La collaboració ha vengut de totes les localitats del Matarranya, i també de Mequinensa, ja al Baix Cinca, i de la Pobleta de Morella i d'Herbers, a la comarca dels Ports, ja al País Valencià. Aquest primer recull, que s'ha intitulat *Lo Molinar* en record del mas de Pena-roja on havia nascut Desideri Lombarte, iniciador del projecte, i mort l'octubre de 1989, es troba en premsa a l'Instituto de Estudios Turolenses des de finals de l'estiu de 1991, tot i que en tractarse d'un recull obert s'han anat afegint durant els últims tres anys nous materials i noves informacions a la primera versió.[70] El recull s'ha dividit en tres grans apartats (narrativa i teatre, cançoner i gèneres menors —refranys, endevinalles, embarbussaments, tornaveus, etc.) cadascun dels quals, al seu torn, s'ha dividit en capítols que s'inicien amb una breu nota introductòria al genère que s'hi presenta.

Un cop finalitzada la primera redacció de *Lo Molinar*, algunes de les persones que havíem participat més intensament en aquest projecte (Lluís Borau, Artur Quintana i jo mateix), veient que amb aquest recull només havíem tengut en compte una part de l'Aragó catalanòfon, iniciàrem un nou projecte (al qual ben aviat s'incorporà Glòria Francino) de recollida i classificació de la literatura popular catalana de l'Aragó,[71] aquesta vegada centrada en la Ribagorça, la Llitera i el Baix Cinca, tret de la ciutat de Fraga, de la qual ja hi ha molt de material publicat[72] o en avançat estat de redacció,[73] i de la vila de Mequinensa, que ja consta a *Lo Molinar*. Pel que fa a la zona lingüísticament de transició de la Ribagorça i de la Llitera, que els dialectòlegs no saben si atribuir-la al català o a l'aragonès, es va optar per incloure només alguns punts en el *Bllat colrat*. En canvi es va creure convenient incloure en el nou recull de literatura popular alguns punts de la Ribagorça administrativament catalana.

Així, l'estiu de 1991, es van fer unes primeres enquestes a la Ribagorça amb un qüestionari, redactat a partir del que l'equip inicial ja havia fet servir al Matarranya, ampliat amb el que ja se sabia sobre les localitats a enquestar i adaptat a la nova realitat comarcal. La realització d'aquestes enquestes també va servir per a trobar nous collaboradors, si bé en nombre molt més baix que al Matarranya. Així, en quatre anys (1991-1994), s'han enquestat, per al nou recull de literatura popular de la Ribagorça, la Llitera i el Baix Cinca, gairebé cinc-centes persones, entre collaboradors i informants, procedents de cent vint-i-vuit nuclis de poblacions, un centenar dels quals pertanyen a la Ribagorça, nuclis que s'han visitat a la recerca de materials de literatura popular.

El recull de literatura popular de la Ribagorça, la Llitera i el Baix Cinca s'ha intitulat *Bllat colrat*, títol que fa referència a la mimologia del cant de la guatlla, mimologia coneguda, en ocasions amb petites variants, en els cent vint-i-vuit nuclis visitats.

Tant en *Lo Molinar* com en el *Bllat colrat*, la quantitat dels materials recollits en una població o en una altra varia força, ja que la intensitat de les enquestes han oscillat moltíssim. Així, hi ha poblacions que, gràcies a alguns collaboradors, han estat treballades a fons, mentre que en altres hom s'ha hagut de limitar, per diverses circumstàncies, a fer enquestes de poc més d'una hora. Amb tot, poc o molt, no s'ha deixat d'enquestar cap població de més de quinze habitants.

En tots dos reculls s'han volgut incloure mostres de tots els gèneres de la literatura popular —des de contes i facècies fins a mimologies i frases fetes— i s'han recollit els textos en català o bilingües sempre que hi fos present el català. Encara que no s'ha

69. *Literatura popular catalana d'Aragó*, «Batecs», núm. 3 (octubre-novembre-desembre de 1988), p. 7; *Literatura popular catalana d'Aragó*, «Desperta Ferrol!», núm. 5 (hivern de 1989), p. 32; *Literatura Popular Catalana de l'Aragó*, «Sorolla't», núm. 6 (març de 1989), p. 9; *Literatura Popular Catalana d'Aragó*, «Rolde. Revista de Cultura Aragonesa», núm. 50-51 (octubre de 1989-març de 1990), p. 10.

70. Artur QUINTANA, *La recollida de literatura popular: un projecte que va endavant*, «Sorollat'», núm. 8 (abril de 1991), ps. 14-15.

71. *Projecte de recollida de la literatura popular a la Ribagorça i a la Llitera*, «Sorolla't», núm. 9 (juliol de 1992), p. 35.

72. Vegeu la nota 41.

73. Carlos GONZÁLEZ, *Desparellerofant. Contes d'Aragó i del Baix Cinca* (en premsa).

prescindit, ans al contrari, dels materials d'arxiu o ja publicats, s'han treballat amb més intensitat les fonts orals ja que els materials d'arxiu tenen moltes possibilitats de persistir, mentre que les fonts orals cada vegada són menys, perquè com és ben sabut cada vegada és menor la transmissió del saber tradicional.

Les enquestes han estat fetes gairebé sempre a la mateixa localitat d'on procedeix l'informant i en general han consistit en una conversa dirigida a partir d'un qüestionari amb mostres dels diversos gèneres que es pretenien d'obtenir, però no s'ha seguit un ordre rígid, sinó que els enquestadors s'han adaptat al tarannà de cada informador. En general, s'han enregistrat les enquestes amb cinta magnetofònica,[74] però en alguns casos, en especial quan l'informant i l'enquestador han estat la mateixa persona, els materials han arribat passats pel sedàs de la llengua escrita, amb les diferències d'estil que això comporta. Tant en *Lo Molinar* com en *Bllat colrat* es presenten, a grans trets, tots els textos recollits, si bé quan es tracta de repeticions s'indica la versió d'una sola localitat, collocant a continuació les sigles, per ordre alfabètic, de les altres poblacions on també és conegut, però anotant-hi, sovint, les variants corresponents; d'aquesta manera s'obté un quasi atlas de la literatura popular de les terres aragoneses de llengua catalana. Els textos, evidentment, no han estat transcrits en grafia fonètica, ja que n'hauria afeixugat molt la lectura. Naturalment s'han mantingut la morfologia i el lèxic de cada parlar. Tot i algunes limitacions, la solució de la transcripció assajada en aquests dos reculls trobem que és prou bona per a resoldre el dilema entre el respecte pel parlar local i les necessitats de la normativa.

Amb aquests dos extensos reculls, que si no hi ha entrebancs, podrien ésser al carrer a començaments de l'estiu d'enguany en el cas de *Lo Molinar* i abans de finalitzar l'any 1995 en el cas del *Bllat colrat*, creiem que l'investigador i l'afeccionat a la literatura popular disposaran d'un mostrari prou nodrit d'exemples de gairebé la totalitat de nuclis habitats de la Ribagorça, la Llitera, el Baix Cinca i el Matarranya, amb tots els gèneres representats, des d'on poden aprofundir els més diversos aspectes amb nous treballs que tant poden anar d'un recull general d'una sola localitat o d'un sol gènere, com fins a l'estudi exhaustiu del repertori d'un sol informant, o al d'un motiu determinat a través dels diferents gèneres.

HÈCTOR MORET

74. Una còpia dels materials de les enquestes (cintes i transcripcions) ha estat dipositada a la seu de l'Instituto de Estudios Turolenses, pel que fa a *Lo Molinar*, i a l'Instituto de Estudios Altoaragoneses, pel que fa a *Bllat colrat*, i una còpia, tant de *Lo Molinar* com de *Bllat colrat*, a la Biblioteca Municipal de Calaceit.